

Wonen voor Gasarbeiders en spelen voor hun kinderen

door Dick Neijssel

1901, invoering van de eerste Woningwet, “de Moeder van de wetgeving op het gebied van ruimtelijke ordening en volkshuisvesting”.

Stadsuitbreiding bij aanvang van de 20e eeuw betekende automatisch ook uitbreiding aan de behoefte van gas. De Wester en de Ooster gasfabriek konden de vraag niet meer aan met als gevolg een gemeente besluit tot bouw van een derde gasfabriek, de Zuider gasfabriek. De gasfabriek kwam er aan de Amstel in de Groot Duivendrechtse polder. In 1909 was de eerste gashouder gereed en op 10 augustus 1913 kon de kraan open en het gas stromen naar nieuwe aansluitingen, schoorvoetend ook naar volkswijken. Een fabriek heeft personeel nodig en personeel wil bij voorkeur een dak boven hun hoofd niet te ver van het werk. Van de tweeduizend gasarbeiders in Amsterdam verkregen 400 werklieden hun werk bij deze moderne fabriek met een stokerij voorzien van 6 ovens.

De gasarbeiders woonden veelal in de Spaarndammer, Staatslieden, Dapper en Oosterparkbuurt oftewel in de buurten van hun werkgevers de Wester en Ooster gasfabriek. De gaswerkers maakten veelal gebruik van de erfenis uit de 19e eeuw, de door Domela Nieuwenhuis ingezette arbeidersemancipatie. Een grote sociale beweging had zich bij de arbeiders van de Zuidergasfabriek ingenesteld. In meerderheid was het socialistische en communistische gedachtegoed die hun doen en laten bepaalden. Bijna vanzelfsprekend waren zij verenigd in syndicalistische vakbewegingen die de woon - werk problemen met aanvaardbare reistijden hoog in het vaandel hadden. Het was dan ook geen verrassing en logisch gevolg dat er voorstellen werden gedaan een woningbouwvereniging op te richten met de Woningwet in de hand. De directie van de Gasfabriek ondersteunde deze initiatieven met het idee een tuindorp te stichten naast de fabriek. Dit ging de gaswerkers echter te ver, wonen zo onder het oog van de baas.

Op nieuwjaarsdag 1911 kwamen Zuidse gaslieden, de heren J. Broerse, J. Horsman, H. Hennericht, J. Schouten en B. Wielega (juist bevorderd tot klerk 1e klasse) bijeen om zich te beraden tot hoever de mogelijkheden reikten om een woningbouw vereniging op te richten. Elf dagen later was de woningbouwvereniging Amsterdam Zuid een feit. Een ieder die bij de Zuidergas fabriek werkte kon lid worden. Veertien leden telde het bestuur van overwegend werkmensen. Zo snel mogelijk moest de aanvang gemaakt worden met het bouwen van arbeiderswoningen. Een tuindorp ging de begroting ver te boven, op 4 maart 1912 werd strookbouw besproken voor 88 woningen in de Trompstraat. (in 1922 werd de

Trompstraat, de Trompenburgstraat verwijzend naar de buitenplaats van admiraal Cornelis Tromp op de plek waar nu de Rivierstaete zich bevindt).

Op 11 februari 1914 vond een zeer versoberde aanbesteding plaats. Aannemer Mouw te Hilversum werd het werk voor f.200.000,00 gegund. Zeer scherp toezicht door architect en bestuur was noodzakelijk tijdens de bouw want aannemer Mouw nam het bestek niet altijd even serieus. De bouwwerkzaamheden waren in volle gang toen de Eerste Wereldoorlog uitbrak en het bijna gehele bestuur werd gemobiliseerd. Voorzitter Nijmeijer moest de voorzitter hamer tijdelijk uit handen geven doordat vrijwel het hele bestuur bij de mobilisatie betrokken was en hij als leidinggevende bij de gasfabriek al zijn tijd in 'gas' zag opgaan.

Tjerk Klaren, locomotief machinist bij de fabriek, en zoon van de oprichter van het speeltuinwerk in Nederland, UJ.Klaren, werd tijdelijk voorzitter met aan zijn zijde de heer B.de Jong, als secretaris. De oorlog veroorzaakte een tekort aan bouwmaterialen en prijsstijgingen waren het gevolg. Opnieuw werden bezuinigingen aan de orde gesteld. Ondanks al deze problemen waren, ruim 4 jaren na de oprichting, op 7 maart 1915 de woningen gereed ter bezichtiging. Het architectenbureau Gulden & Geldmaker ontving de meest mogelijke lof voor deze verwezenlijking van een arbeidersdroom, *ruim en licht wonen met een waterspoeling (wc)*.

in mei 1915 betrokken de eerste bewoners de Trompenburgstraat

Een volgend probleem presenteerde zich onmiddellijk bij de eerste huurbetalingen. De huur kosten waren gemiddeld f.4,00 per week . De woningen op de begane grond f.4,50 en op de 3e etage f.3,30 per week. De lonen waren echter niet hoger dan f.16,00 / f.17.00 gulden per week hetgeen betekende dat veel van het inkomen opging aan de huur. De arbeiders woonden veelal op een gedeelde woning voor een huur van f.1,25 tot f.2,50 per week. Voor de 'Zuidse' gaswerkers bleken de huren te hoog om vrouw en kinderen nog fatsoenlijk te kunnen voeden en kleden. Na een actie van de vakbond organisaties

verkregen de werknemers een toeslag van 50 cent ter compensatie. Desondanks bleven er enige woningen onbereikbaar voor de eenvoudige gaswerkman en werd toegekeken hoe ook niet gasmannen met hun gezinnen deze nieuwe huizen gingen bewonen.

Alvorens de Trompenburgstraat opgeleverd en verhuurd was, verkreeg het bestuur toestemming tot de bouw van een 2e woonblok en wel in de Spaarndammerbuurt. Alweer was het een gasfabriek die hieraan debet was. Het waren de leden van de woningbouwvereniging Amsterdam Zuid werkzaam aan de Westergasfabriek die het voorbeeld van hun Zuidse collega's gaarne wilden volgen. Tussen 1917-1921 kwamen hier 202 woningen gereed.

Met het gemeentebestuur en de woningdienst waren inmiddels zeer goede contacten opgebouwd. Opnieuw werd de woningbouw in zuid grond ter beschikking gesteld en de architecten Gulden en Geldmaker konden zich uitleven op 275 woningen tussen de Lutmastraat en Jozef Israëlskade. Op 21 november 1920 kon met dit project aangevangen worden om het in 1922 woonklaar op te leveren.

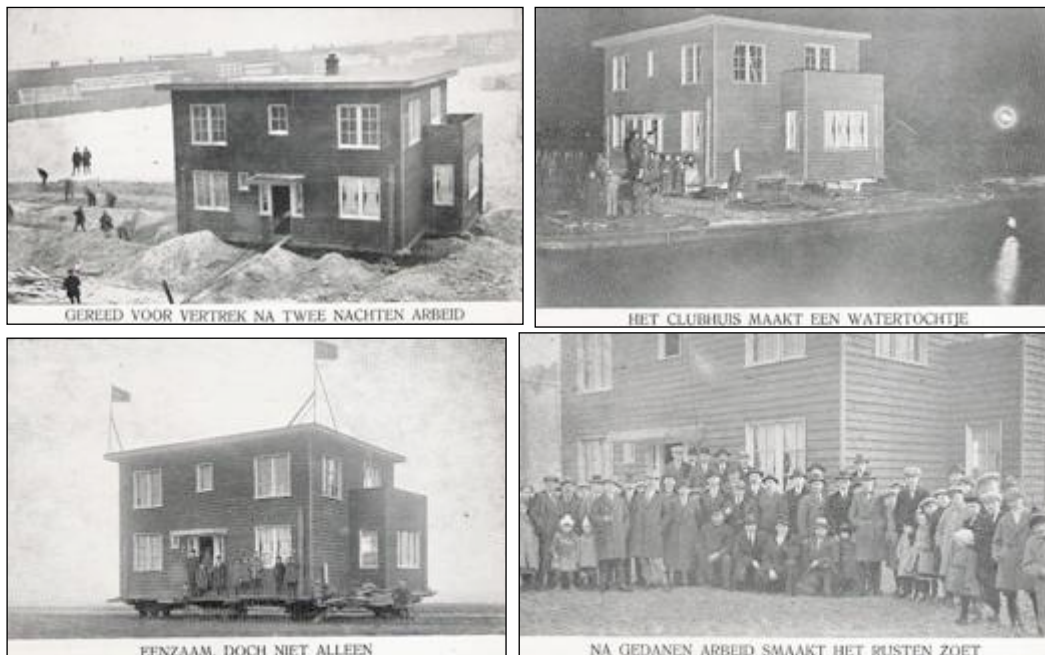
Deze bouw was ook de basis voor de oprichting van de speeltuin vereniging Amsterdam Zuid aan het einde van de Trompenburgstraat. Bij de bouwers van het Lutma project, de Federatie van Samenwerkende Groepen Bouwvakkers onder leiding van een bestuurder van de Bouwarbeidersbond, dhr. Drewes werd bedongen dat de directie- en schaftkeet het clubhuis van de in 1921 opgerichte speeltuin Amsterdam Zuid zou worden.

De gasmannen Tjerk Klaren, zoon van genoemde speeltuin nestor UJ Klaren (oprichter in 1900 van de eerste speeltuin in Nederland, de Oosterspeeltuin aan de Tsaar Peterstraat) en buurman en muntopnemer Henk Lucassen namen het initiatief voor de eerste welzijnvoorziening in de nieuwe buurt (Plan Zuid). Het was Tjerk's idee om een naschoolse voorziening voor kinderen te stichten en het was de latere erevoorzitter van zowel de woningbouw- als de speeltuinvereniging Henk Lucassen die de speeltuinplannen tot werkelijkheid bracht. Al heel gauw na de oplevering van de Trompstraat in 1915 werden de zolders gebruikt voor zgn. naschoolse activiteiten, meestal creatief werk zoals pitrieten manden maken voor de meisjes en figuurzagen waarbij de jongens hun eigen houten speelgoed bedachten.

Henk Lucassen was naast zijn officiële functie als muntmeteropnemer ook voorzitter der Commissie voor Maatschappelijk Werk in het bouwblok Trompenburg. Het is dan ook niet zo vreemd dat deze collega's en sociaal bewogen buurmannen - Tjerk woonde in de Trompstraat 85" en Henk in het benedenhuis op 93 - driftig de plannen voor de jeugd op de agenda van de woningbouwvereniging lieten zetten. Vrijwel de hele woningbouwcommissie voor Maatschappelijk werk verdween na 1 juni 1921 in de speeltuin vereniging met dezelfde naam, Amsterdam Zuid.

Als dan in 1923 door de Zuidergasfabriek werkers met steun van de woningbouwvereniging en de gasfabriekdirectie de 'Lutmastraat' keet per lorrie en per platbodem naar een gekregen stuk weiland aan het einde van de Trompstraat (nu Gaaspstraat) wordt vervoerd is dat het begin van een kinderoase in een nieuwe arbeiderswijk.

In het speeltuinblad van de Bond van Amsterdamse Speeltuinen verscheen een trots artikel.

Het had gevoren en een dikke laag sneeuw bedekte de grond. Na twee dagen en een nacht stond het 21 ton zware gebouw op trucks en op smalspoor. Het nodige materiaal, tot dekschuiten aan toe, was door de Amsterdam Zuid werkers 'opgeschooid'. Door niet minder dan een 30 tal mannen werd gedurende vijf dagen en nachten bij vriezend weer aan het transport gewerkt. Gesterkt door het medeleven van hun vrouwen die 's nachts om een uur of één - gewapend met een ketel koffie en boterhammen - een wandeling van een half uur maakten, klaarden deze kerels het karwei.

Op 20 oktober 1923 werd het clubhuis officieel geopend door wethouder Ed Polak van Onderwijs.

De gasarbeiders en bewoners van het eerste woonblok van de woningbouw Amsterdam Zuid zijn na de voltooiing van hun speeltuin nog niet klaar, zij hebben nu werk, wonen

fatsoenlijk, hebben een speelvoorziening met clubhuis voor de kinderen maar hoe zit het met de vakantie, hebben hun kinderen geen recht op frisse lucht en om in de bossen te kunnen ravotten? Het oog valt op alweer een bouwkeet. Via ingenieur Arie Keppler van de Gemeentelijke Woningdienst kunnen de mensen van Zuid een keet in Tuindorp Oostzaan voor 750 gulden kopen. Wel zelf uit elkaar halen en laten vervoeren naar een stukje aangekochte grond in het Valkeveense 't Gooi.

Ook toen waren projectontwikkelaars actief. Op het moment dat deze woekeraars er lucht van kregen dat de speeltuimensen interesse hadden in een stukje vakantiegrond voor hun kinderen steeg de kostprijs van 35 cent per m2 naar 1 gulden 75 cent per m2. Toch maar kopen met geleend geld, de woningbouwbestuurders wisten hoe dat moest. De keet werd door 'eigen' vaklui opgebouwd en op 11 juli 1925 knipte wethouder Smits van de gemeente Naarden het lint door. Negentien trotse kinderen van gasarbeiders en woningbouwleden hadden voor het eerst in hun leven een echte vakantie buiten Amsterdam.

Naarden 11 juli 1925 opening Vacantiehuis Amsterdam Zuid door wethouder J.Smits

Hiermede volbrachten de Zuider Gasfabriek arbeiders een trio aan voorzieningen voor de gezinnen in de directe omgeving. Zowel de speeltuin als het vacantiehuis zijn nog altijd een dankbare erfenis van -en een herinnering aan die Werkmensen met hun hart voor ***eigen en buurman's kinderen.***